

KONFERENCIA

I. Alkalmazott Nyelvészeti Műhelytalálkozó

A palásti Ivánka-kastély adott otthont szeptember 30-a és október 3-a között a dunaszerdahelyi székhelyű Gramma Nyelvi Iroda által szervezett I. Alkalmazott Nyelvészeti Műhelytalálkozóknak. A szervezők célja egy újabb nyelvészforum életre hívása, amely az idén már 3. évfolyamába lépő párkányi Gramma Nyelvészeti Napokhoz hasonlóan a Kárpát-medencei magyar nyelvészek, doktoranduszok és a nyelvészet iránt érdeklődők számára nyújt lehetőséget arra, hogy tapasztalatot cseréljenek, új ismeretekkel gazdagodjanak, és – nyelvészberkekben gyakori – vitás szakmai kérdésekben is közelítsék egymáshoz álláspontjaikat, s mindezt feszültségmentesen, baráti-családias légkörben. Az előadások több témakör köré épültek.

Az első témakör előadói a *nyelvtudomány*, *nyelvművelés* és *nyelvtervezés* aktuális kérdéseivel foglalkoztak, melyet a *nyelvművelés segédeszközeinek* jellemzése követett, különös tekintettel az internetre, melynek egyre nagyobb szerep jut a nyelvészeti kutatásokban és az ismeretterjesztésben. A *norma* és *kodifikáció* kérdése, azaz a nyelvhasználati jelenségek és a megítélésük körüli eltérő álláspontok elemzése volt a témája a további előadásoknak. Másnap a helyesírási szabályzat hiányosságairól, és a bonyolult szabályok miatti helyesírási problémákról szóló előadásokat hallgathattak meg a jelenlevők, melyeket a *nyelvi közönségszolgálatok* nyelvtervezési feladatait és tevékenységét elemző beszámolók követték. A műhelytalálkozó utolsó témakörének írásai a *nyelvművelő babonáknak*, *nyelvi mítoszoknak* és a *purista szemléletmódnak* – a tévhitek és sztereotípiák terjesztésén keresztül – a nyelvre és a nyelvhasználókra gyakorolt káros hatásáról szóltak.

Tolcsvai Nagy Gábor *Meddig terjed a nyelvtudomány?* címmel megtartott előadásában a nyelvtudomány leíró és előíró jellegének kettősségét elemezte. A nyelvta-
nok és a szótárak mindig tartalmazznak előíró jellemzőket is a leírók mellett. Az előíró jelleg leginkább abban mutatkozik meg, hogy a nyelvta-
nok vagy a szótár csak a sztenderd nyelvváltozatot írja le. Ezáltal eleve értékeli, mert a többi változatot nem tekinti leírás tárgyának, másrészt pedig részben megalkotja, létrehozza a sztenderdet újabb előíró cselekedetekkel.

A nyelvek állandóan változnak, a nyelvi újításokhoz az egyes európai nyelvek (nyelvészek) kultúrkörönként eltérő módon viszonyulnak: az angolszász nyelvközösség befogadóbb, míg pl. a francia kevésbé. Az elmúlt két évtizedben a magyar nyelv-közösség is nagy változásokon ment keresztül, de ez csak a kérdések és fő állás-

pontok vázolására volt elegendő, az EU-tagságból eredő új kérdések még föl sem merültek. Ahhoz, hogy választ adhassunk a felmerülő stratégiai kérdésekre, szükség van a nyelvi tervezés klasszikus tevékenységformáinak, elméletének és módszertanának újraértelmezésére.

A nyelvművelés témaköréhez kapcsolódott Heltainé Nagy Erzsébetnek, a Nyelvtudományi Intézet munkatársának *A nyelvművelés fogalma és tereiművei* című előadása is, melyben arra kereste a választ, hogyan lehetne definiálni a nyelvművelést, szükség van-e rá napjainkban, s milyen kritériumoknak kell megfelelnie. Az elmúlt két évtized vitái rámutattak arra, hogy a nyelvművelésnek át kell alakulnia. Abban az ellentétes alapállású kutatók is megegyeznek, hogy szükség van nyelvművelésre: nyelvi szolgáltatást, tanácsadást, lektorálást, ismeretterjesztést stb. nyújtó tevékenységként, de ez megfelelő szakmai háttérrel igényel. A magyar nyelvművelésről nemcsak szakmai, ún. *akadémiai* szinten beszélhetünk, mert hagyományjellegéből kifolyólag létezik egyfajta *írói, publicisztikai, tanári stb.* hagyománykör is. Ez egyfajta értelmiségi magatartásforma, mely a nyelvvel való tudatos törődést jelent. Tény, hogy a történelem során ezek a rétegek vitték véghez az aktuális nyelvi modernizációt, vettek részt a sztenderdizációban – példa erre a magyar nyelvújítás –, ám ezek a hagyományok csak akkor vihetők tovább, ha a nyelvművelés képes a megújulásra, ellenkező esetben a tudományos elvek „folklorizálódás”-ával a nyelvi babonák és tévhitek melegágyává válhat.

Szabómihály Gizella *Nyelvművelés – nyelvtervezés – nyelvi menedzsment* címmel tartott előadásában a *nyelvi menedzsment* kifejezésre hívta fel a figyelmet, melyet 1987-ben B. Jernudd és J. Neustupný használt először, mégpedig a B. Jernudd által kidolgozott nyelvi korrekció elméletével kapcsolatban. Neustupný szerint a szociolingvisztikának a nyelvi problémák megoldására fókuszáló ágával lehetne azonosítani a nyelvi menedzsment kifejezés által lefedett területet. Az előadó az új kifejezést alkalmazhatónak tartotta a közönségszolgálatok tevékenységére is, megkülönböztetve ezáltal a nyelvi ismeretterjesztéstől, vagyis a szűkebb értelemben vett nyelvműveléstől. Előnye a hagyományos nyelvi tervezéssel szemben az, hogy gyorsabban tudna reagálni a kommunikáció különböző szintjein felmerülő nyelvi problémákra. Míg a hagyományos nyelvművelés esetében a probléma megoldása térben és időben eltolódhat, addig a nyelvi közönségszolgálatok esetében a kettő egyszerre van jelen. Kemény Gábor a tevékenység megnevezésére az alkalmasabb *nyelvi menedzselés* terminust javasolta, melyet a résztvevők is elfogadtak.

Eőry Vilma a jelenleg használatban levő nyelvészeti szakirodalmat: szótárakat, nyelvtanokat, nyelvművelő kézikönyveket értékelte. Az egyik legjellemzőbb hiányosságuk – a mára már meghaladottá vált stílusminősítő rendszerük mellett – az új szavak hiánya. A szótárkészítők ugyanis várnak a szótárzásukkal, mivel szeretnének megbizonyosodni arról, hogy ezek meghonosodnak a magyarban, és nem csak rövid életű divatszavak lesznek. Szükségesnek tartotta egy új, gyakorlati szempontú nyelvtan megírását, amely a jelenleg használatosakkal ellentétben a nyelvet nem (csak) nyelvtani szabályok és kategóriák átláthatatlan rendszereként írná le, hanem figyelembe venné az élő nyelv változatosságát, sokszínűségét. A korábbi nyelvtanok egy idealizált nyelvállapotot írtak le, és tartottak/tartanak követendőnek. Az új nyelvtannak figyelembe kellene vennie, hogy az értékelésnek nem lehetnek morális mozzanatait, a beszédhelyzet dönti el, hogy egy nyelvi elem jó vagy rossz.

A témakörhöz kapcsolódott három további előadás is. Mártonfi Attila bemutatta a Laczkó Krisztinával közösen készített és az Osiris Kiadó gondozásában megjelent *Helyesírás* című kézikönyvet. E szemléletében és szótári részében is új kiadvány alapjául a korábbi helyesírási szótárak mellett egy erre a célra kialakított, kb. 50 millió szövegszót tartalmazó digitális korpusz szolgált. Céljuk egy mindenki által könnyen használható tanácsadó és szótár megalkotása volt, amely kifejtőbb és részletesebb a jelenleg használatos helyesírási szabályzatnál, ill. a *Magyar helyesírási szótám*-nál. Legváltózkonyabb anyagát az idegen szavak alkotják, a szerzők a korábban szótározatlan szavak esetében a szövegtörzsek vizsgálatából indultak ki, s amennyiben a magyaros írásmódú szóalak előfordulása meghaladta a 40%-ot, ezt az alakot szótárazták az idegen írásmódú helyett. Kemény Gábor a megújulás előtt álló *Nyelvművelő kézisztárt* mutatta be, amely, az előadó ígérete szerint, az első kiadáshoz képest közel 800 új szócikkkel bővül majd, és nemcsak anyagában, de szemléletében is változni fog, ám az általa bemutatott szócikkekből és a kialakult vitából ez nem derült ki egyértelműen. A vitában felszólalók némelyike ugyanis az egyes szócikkeket záró stílusminősítésekre és „tanácsok”-ra, pl. „választékos beszédben és írásban kerülni kell, rendszeres használatban közhellyé fakulhat” stb. hivatkozva nem értett egyet az előadóval.

Szabómihály Gizella az internetről elsősorban mint a kisebbségi (konkrétan a szlovákiai magyar) nyelvművelésben és a nyelvi ismeretterjesztésben használható új kommunikációs formáról beszélt, amely – a dokumentumok nagy számából és a gazdag szóadatából kifolyólag – segíthet bennünket eligazodni a vitás kérdésekben, ill. például olyankor, ha egy (még) szótározatlan szlovák kifejezés pontos magyar megfelelőjét szeretnénk meghatározni. A jelenleg rendelkezésre álló kétnyelvű szótárak egyik nagy hiányossága ugyanis, hogy nagyon sok – elsősorban a jog és a közigazgatás területéről származó – szlovák szó magyar megfelelője nem található meg bennük, vagy a szótárkészítők a magyar megfelelők sorában szinonimákat is feltüntetnek, ám ezek használati körét, stílusértéküket nem adják meg, megnehezítve ezzel a választást. A legkézenfekvőbbnek tűnő megoldás az, ha az interneten a szlovák szövegünkkel azonos tartalmú, témájú magyar szövegeket keresünk, és ezek összehasonlításával megtalálhatjuk a szlovák kifejezés pontos, köznyelvi magyar megfelelőjét.

A műhelytalálkozó következő központi témája a norma és kodifikáció kérdése volt a nyelvhasználatban és a helyesírásban. Kolláth Anna a szlovéniai Mariborban működő egyetem magyarországi vendégtanáráként a muravidéki magyarok nyelvhasználatát vizsgálta. Annak ellenére, hogy Szlovénia kisebbségpolitikája példaértékű, a muravidéki magyarok életkörülményei a magyarországiakénál is jobbak és a magyar regionális hivatalos nyelv, a közösség erőteljes nyelvcsere állapotába került, s ez a folyamat valószínűleg visszafordíthatatlan. Ennek egyik oka az ún. kéttan nyelvű oktatás, amely a gyakorlatban azt jelenti, hogy ugyanabba az osztályba járnak szlovén és magyar gyerekek is, s mivel két nyelven elmondani ugyanazt az anyagot nem praktikus, idő sincs rá, és gyakran a magyar tankönyvek is hiányoznak, gyakorlatilag csak egy nyelven, szlovénül folyik az oktatás. A szlovéniai magyarok nyelvhasználatára (ezért is) jellemző a nyelvjárási jelleg és a kontaktusváltozatok nagy száma. Ezeknek a jelenségeknek a megbélyegzésével a nyelvművelők csak megerősítik a szlovéniai magyarokat abban a hitükben, hogy az ő nyelvváltozatuk rosszabb

és értéktelenebb, mint a sztenderd, s ezzel a stigmatizációval felgyorsítják a nyelvcsereét. A muravidéki nyelvművelők feladata volna tudatosítani az ottani magyarokban, hogy anyanyelvváltozatuk egyenértékű az anyaországbeliével, s a kettő közötti különbségek nem hibák, hanem a kisebbségi lét és a kétnyelvűségi helyzet velejárói.

Kardos Tamás a magyar helyesírás jelenlegi hiányosságait elemezte. Az érvényben lévő szabályzat hibájaként rötta fel, hogy a túl sok kategória és alszabály átláthatatlanná és sokak számára elsajátíthatatlanná teszi a helyesírás szabályait. A legtöbb problémát a földrajzi és intézménynevek mellett a külön- és egybeírás szabályai okozzák. Ezek esetében gyakran nem elegendő a szabály ismerete, hanem fel kell(ene) ismernünk a főnevek közötti logikai-grammatikai viszonyt is, s ez már nyelvészeti ismereteket igényel. Az aprólékos szabályozás mellett is előfordulhatnak olyan esetek, amikor a szabályok egyike sem alkalmazható. Misad Katalin a szlovákiai magyar sajtótermékekben leggyakrabban előforduló helyesírási hibákat vizsgálta. Előadásából kiderült, hogy a szlovákiai magyarok számára szintén a tulajdonnevek írása okozza a legtöbb gondot, s ez nemcsak a megfelelő szabály ismeretének hiányával vagy a szlovák nyelv hatásával magyarázható, hanem az egyes esetekben rosszul megfogalmazott, nem egyértelmű szabályokkal is.

A szombati nap előadásainak központi témája a purizmus, ill. a nyelvi babonák témaköre volt. Posgay Ildikó *A purizmus értelmezése* című előadásában a 90-es években újra felerősödő magyarországi purizmus jellemzőit mutatta, melyet az – elsősorban az angolszász kultúrkörből származó – idegen szavak elleni küzdelem jellemez. Az ezek elleni küzdelemnek nemcsak nyelvi, hanem kulturális vonatkozásai is vannak, egyfajta félelem attól, hogy az új szavak a szókinccs változása mellett egyfajta kulturális – életmódbeli változást is eredményezhetnek, melyek a nemzeti jelleg bizonyos fokú feladását vonhatják maguk után. A kisebbségi magyarok nyelvhasználatában jelentkező purista törekvéseket másképp ítéli meg, az ő esetükben egy nyelvcsereét lassító védekezési stratégiát lát benne, amely a nyelvi asszimiláció veszélyétől óv(hat)ná meg a határon túli magyar közösségeket. Simon Szabolcs a mai magyar nyelvtankönyvek purista szemléletmódját marasztalta el. Ezek ugyanis elutasítják az eszményi sztenderdtől eltérő változatokat, holott önmagában ezek egyik alakja sem jó vagy rossz, hanem beszédhelyzettől függően értékelendő. A diákokat a központi norma elsajátítása mellett meg kellene ismertetni a „szabályszerítés szabályai”-val is, hogy kommunikációs céljaik eléréséhez válogatni tudjanak a rendelkezésre álló nyelvi eszközökből. Ezeknek az eszményi sztenderdtől eltérő változatoknak, variánsoknak a megőrzése maga után vonhatja az ártalmas nyelvi mítoszok, babonák megjelenését és elterjedését.

A nyelvi babonák kérdéskörével foglalkozott előadásában Domonkosi Ágnes, aki egy nyelvi attitűdöket vizsgáló kérdőív révén, ill. egyes konkrét babonák internetes előfordulását vizsgálva próbált választ adni arra a kérdésre, mennyire befolyásolja ezeknek a sztereotípiáknak a megléte a nyelvhasználattal kapcsolatos értékítéleteinket. A kérdésekre adott válaszok alátámasztották azt a feltételezést, hogy a nyelvhasználók nyelvről alkotott tudását áthatják az idealisztikus nyelvről alkotott elképzelések. A válaszokból az derült ki, hogy a megkérdezettek többsége úgy gondolja, akkor beszél helyesen és választékosan magyarul, ha igyekszik követni a „nagykönyv”-ben leírtakat, és kerüli a nyelvtanok és nyelvművelők által helytelennek tar-

tott nyelvi jelenségeket. A nyelvi babonák internetes előfordulása azt bizonyította, hogy ezeket az egymással a világhálón keresztül kommunikálók is ismerik, s annak ellenére, hogy egy részüknél megkérdőjeleződnek, elfogadhatatlanná válnak, gyakori emlegetésükkel ők maguk is hozzájárulnak továbbélésükhöz.

Lanstyák István a konkrét nyelv művelői babonák elemzése mellett a nyelvi mítoszoknak a beszélőközösségre gyakorolt káros hatásáról szolt. A mítosz szó eredeti jelentései: 1. Természetfölötti, isteni lényekről, hősökről, az ősidők eseményeiről szóló hitrege; 2. Valakinek, valaminek emberfölöttivé emelt irodalmi ábrázolása; két újabb jelentéssel bővültek: 3. Valótlanságokat (is) tartalmazó történet nem irodalmi ábrázolásban; 4. Valótlanságokat (is) tartalmazó közismert állítás. Ezekből a korábbiaktól eltérően hiányzik a természetfölöttiség vagy nagyszerűség jelentésmozzanata, és nem köthetők irodalmi alkotásokhoz sem. Olyan sztereotip, laikus vélekedések, melyek egyáltalán nem vagy csak félig felelnek meg a valóságnak. Emocionális indíttatásúak, érzelmi szükségletet elégítenek ki, emberek tömegeinek magatartását befolyásolhatják, miközben hozzájárulnak a társadalmi normarendszer megszilárdulásához. Veszélyes, amikor „befolyásos laikusok”: költők, írók, politikusok vagy művészek terjesztik ezeket, mivel társadalmi tekintélyüknél fogva meggyőzőbbnek tűnik, amit mondanak, ez pedig mintegy hitelesíti a nyelvi kérdésekben alkotott véleményüket, holott nyelvi kérdéseket tekintve ők is laikusok.

A résztvevők munkacsoportokat alkotva a témakörökhöz kapcsolódó téziseket fogalmaztak meg, melyekben összefoglalták a felvetett problémákkal kapcsolatos álláspontjukat, és megegyeztek abban, hogy ezeket a tételeket folyamatosan megvitatják, ezáltal is közelítve egymáshoz a különböző véleményeket. Annak ellenére, hogy bizonyos szakmai kérdésekben nem mindig sikerült konszenzusra jutni – ami természetesnek tűnik, ha abból indulunk ki, hogy a találkozón különböző nyelvészeti irányzatok képviseltették magukat –, a Paláston eltöltött néhány nap mindegyik résztvevő számára emlékezetes marad, köszönhetően a színvonalas előadásoknak, a jó hangulatnak és a műhelytalálkozó szervezőinek, akik gazdag, nem szakmai jellegű programmal is kedveskedtek: a Kicsi Hangkoncertjével, egy vidám danával egybekötött borkóstolóval a kastély pincéjében és a legkitartóbbak számára vártúrával Csábrág romjaihoz.

Dózsa Roland